

„ЩЕДРИЯ ПАЗАР НА ПЪСТРИТЕ МЕЧТИ“

(Поезията на Люба Касърова)

ИВАН СПАСОВ

Разгръщам първата стихосбирка на Люба Касърова „Люлякови люлки“ от 1930 година. Това е необичайно късен дебют — авторката е вече на 43-годишна възраст. Разбира се, в нашата поезия има и по-драстичен случай: поетесата Мара Белчева дебютира, когато е на петдесет години. Художникът Н. Тузсузов е изработил кориците на „Люлякови люлки“, печатница „Радикал“ я подготвя за разпространение чрез книгоиздателство „Хр. Г. Данов“, София. Пред началния цикъл е изведено „Посвещение“, чрез което Люба Касърова се обръща към потомките-сестри, за да им каже, че в душата си лирическата героиня усеща трайна емоционална близост с тях. Животът ще бъде и труден, и кошмарен даже, но сърцето ѝ ще пее „за нашта орис с болка и възторг“. Та нали „всяка пролет все нова земна песен ще се пее и нови люлки вятър ще люлее?“ А майката-земя с поглед спокоен ще слива своята участ с женската съдба. . .

Постепенно Люба Касърова ще разгръща взаимоотношенията мъж—жена върху съкровено интимна основа. И ще разкрива един свят, пълен с копнежи, ласки, страдания и покани към него, любимия, да отъсне „засмената роза на моята младост“. Тя му обещава незнайни селения и го пита дали познава конвулсиите на плачещата и на пеещата душа. Ето го и цялото стихотворение, дало наименованието на книгата:

Познаваш ли вълшебните градини,
окупани от слънчевия блясък?
Градини, дето розите горят,
сред люлякови люлки и жасмини,
между цветя, треви и златен пясък?
Познаваш ли вечерната зоря,
и тишината с тайните на здрача. . .
безумнопенеция водопад
на меката, кога душата плаче?
Познаваш ли възторга скъп и свят,
живяя сред блянове на младост
и всичко, що е моя плач и радост —
където искам да те отведа?

Както се вижда, пълен и потаен романтизъм, невероятно много въпроси към обичания; образът на бляна, потока и водопада са мобилизирани да изразят психологизма и големината на чувствата. Все още няма успокоение и мекота в настроението и в преживяванията; героинята по-скоро желае да проучи, да разузнае състоянието на партньора си, пък тогава да го „атакува“ с покана и признание. Очаква се, че по-нататък нещата ще се задълбочат и ще получат и своето развитие. И наистина става така: героинята издига една откровена молитва пред бога да свърже още по-здраво, неотлъчно и като че ли завинаги, ако може това да се постигне, двамата: „Ти закрилий моята

любов безмерна, дните ми към неговите приобщи“ („Молитва“). Но преди този финал тя се слива със своя „хиляди сестри“, чувствува се вълна „във низа на вълните“. Исамо по този начин „сливам своя глас с тайнствения хор“. Има едно пантеистично споделяне на преживяванията — душата на героинята е отворена към света и към него, любимия. Всички я слушат чрез тая откровена молитва.

Още тука може да се отличи особеното в композицията, в ритъма, в пластиката на любовната изповед. Тя няма силата и обаянието на дълбоката проникновеност, сякаш е казана почти констативно, ала с много сигурност в истинността на картини, доводи, внушения и мисли. Стихът е разговорен, метриката му преминава от един в друг порядък — нещо, което е характерно за немусикалната или не напълно песенната композиция на емоциите. Тяхното разположение се намира върху доста обширна предметност. Настроението прилича повече на обрисувана и съпричастна среда, отколкото на символност и на иносказателност, макар че и такива образни ядра съществуват: вълните, потокът, градините, цветята, светлият простор. . .

Характерното за интимната лирика на Люба Касърова е безбурното, кроткото, някак си плавното приближаване до магията на преживяванията и на вълненията. Има винаги един посредник, това е природата, чрез глъбините на която героинята успоредява и себе си. Осмелява се да създаде паралел, съвсем дискретно въвежда и обаянието на този, който не се забравя и е постоянно тука някъде, наоколо:

Мълчи дълбоко планината,
почива всичко в сън честит —
и леко ми е на душата,
че със всички си при мен и ти.

(„Сън“)

Ала, както става ясно от заглавието на стихотворението, хармонията е пълна или приблизително успокояваща само когато нещата са в сферата на бляна; когато не протичат в реални обстоятелства и ги води към подредбата им всемогъщият сън. Преобладава благостта на ситуацията, избягват се преки сблъсъци. Той — близкият, обичаният — е оставен по-назад и за него се говори с уважение и с някакъв ореол се украсява. Интимното чувство при Люба Касърова търси повече ония условия и обстоятелства, при които героинята ще бъде въведена в магията на съзерцанията и на въображението, защото само там тя е в състояние да види хубавото и да изживее радостта на взаимната наслада:

Над мен са разкрити хубави очи,
във тях се вгледват небесата,
светът израства в тях и тайна непозната
омаята им крие и мълчи.

Бездънни, хубави очи!

(„Очи“)

Тука проличава метонимичното подхождане към човека — отделят се магическите му очи, за да се надникне в неговата душа и да се открие омаята на цялата личност. Вещност героинята не се интересува от друго — тя вижда как всичко е събрано там, в тия „бездънни, хубави очи“. Те са на показ и там е спряло всичко — „печал и радост, плач и смях“ . . .

Някъде поетесата се решава да бъде и по-конкретна, и по-максималистична в желанията си. Мъжът е извисен и около него е сътворена героична обстановка, стимулираща и най-съкровените чувства, вълнения и амбиции на жената. Характерно е и това, че нейният ръст — духовен и граждански — се измерва чрез поведението на любимия. А за него жената е готова да направи и невъзможното, и да реализира себе си:

Във скъпи образи те виждам —
стаила своята свидна грижа:
да бъда смях на радостта ти,

макар че с болка в бой те пратих,
В борбата ти да бъда жертва,
в пророческия възход, светла
звезда на небосклона тъмен.
Животът ми тогава пълен
със земно щастие ще бъде
като видение на съне.

(„Гризея“)

Какво романтично усилие на волята и на чувствата! Каква огромна тежест от изпитания и радости! А колко просто, скромно, сякаш така сложено — без умисъл и претенция — название на изповедта.

Забелязва се, че интимната лирика на Люба Касърва преследва цел, която не прилича на други подобни откровения и носи повече съсредоточеност към психологизма като неравностойно партньорство: жената боготвори залюбения от нея мъж и го представя в необичайна светлина. Партньорката е по-скоро анонимна негова последователка и стои гордо някак си встрани. Тя не иска равенство, не споделя болезнена мъка за собствената си гордост. Повече като че ли е мълчалива спътница, радостна съратничка, доволна подбудителка и вдъхновителка на големите мъжки дела. И те са не толкова в областта на интимното, на любовното, на сърдечното „геройство“, а са белязани с големия знак на социалния престиж и на гражданско-хуманистичната повеля. Без да е безлично покорна и мълчалива изпълнителка на волята му, фактически жената в лириката на Люба Касърва е под обаянието на вездесещия и силен мъж. Неговото присъствие ми прилича на загадка, защото никъде образът му не е изграден реално и видимо; никъде пряко не се чувствуват неговите действия, обичта му, въздействието му, гласът му, думите му. Всичко е задочно, косвено изградено, показано чрез самите реакции на героинята. И ако досега тя е треперела „над своето богатство“, виждала се е в ролята на скъперница, сега вече — макар и неусетно, неясно, като че ли безпричинно и под въздействието на някаква магия — е готова да сподели с него докрай тайните си; да го пусне в личната си светая светих, да му повери съкровеността. Като му предлага да мине през „без съня“ разкритите за него „тежки двери“, тя изпитва смут от неизвестността за неговото удовлетворение: „Но ти зад тях какво намери? — под златна пепел — палещи искри“. Вън от естествените за такъв случай скрупули съществува нещо много по-важно. И то е адресирано към вътрешната същина и е плод на душевна радост:

И всеки миг, със тебе преживян,
е неизказан чар и нова радост,
възторг велик на вихри и на младост —
с любов и мъка увенчан.

(„Разкрих“)

Поетесата създава една особена атмосфера за интимните взаимоотношения между мъжа и жената. Повече вниманието пада върху женските реакции. Мъжът само ги предизвиква или през неговата мълчаливост става оценката им. При това сме длъжни да изтъкнем, че тая лирическа съкровеност е постигната не чрез иносказания, тънки метафорични паралели, пищна образност или сърцераздирателни жестове. Не. Рисува се обикновен, признанията са директни, липсват изключителни ситуации. Думите на тревога, на признателност, на съмнение или на увереност освен инверсионната им подредба нямат нарочно търсен колорит. Характеристиката им се отнася към разговорната реч към най-често използваното споделяне на вълнения и мисли. Няма ги бурните страсти. Поезията е превърната в тиха изповед, в укротено съмнение, в свенливо признание на чувствата и в откровен усет за неговото — на мъжа, неизменно присъствие. Има нещо, макар и много различно, бих го нарекъл не така изразително като емоция и като стил, което прилича на интонациите в стиховете на Мара Белчева

от книгата ѝ „На прага стъпки“. Близостта е в настроението, в примирението даже; в способността на жената да вижда, да чува, да мисли, да отреагира към света чрез неговата — на мъжа, преценка. Той насища околността, дава отпечатък на предметите, витае из пространството, в което се движи тя: „А твоя дъх над всичките предмети е спрял и сякаш две очи ме гледат“ — признава героинята на Люба Касърва. И продължава своя вътрешен монолог, който е предназначен по-скоро да даде отговор на питащата се, а не да изясни дълбоко породената психологическа колизия:

Обичам ли те? — аз това не зная. . .
Но чувам твоя глас да шепне
слова любими — в шеметна замая —
аз давам цялото сърце на тебе.

(„Стая“)

Но и тая „шеметна замая“ е своеобразна. Ние нито виждаме началото ѝ, нито ставаме свидетели на развоя ѝ, нито пък я приемаме като резултат от някаква свръхдраматична развръзка. Напротив — като че ли нещата са оформени, поставени, дадени предварително. Сега само ни се съобщават от лирическата героиня. Тя ги фиксира, но не им разкрива пред нашите очи перипетии, бурите, стресовите и оцеляването, ако е имало подобни катаклизми за техния път. Всичко е утихнало и сега вече ние се присъединяваме към тая информация, която ни се поднася. Можем да установим, че в значителна степен лириката на Люба Касърва е констативна, доста еднообразна, често без цвят и колорит на вдъхновението и без категоричност на „високия“ почерк. На самата лирическа героиня не е ясен изворът на страданията, на безсънниците, на безпокоя. Нещо я гнети, нещо сковава душата ѝ, нещо пречи на очите ѝ да се отпуснат в успокоителен сън. Нощите са тръпни, миражи нахлуват като видения, главата е натежала от размисли — всичко е опънато и нервно. И все пак рефренът на обяснението е съмнителен и неопределен: „От твоя ли зов се вълнувам, самата любов ли желая — не зная“ („Кошмар“). Този пример още веднъж набляга на мнението ми, че в случая става дума или за силна реминисценция на тема любовна лирика, или пък наистина героинята е свръхсдържана, вътрешно вгълбена и не позволява страстите да избият навън и да предизвикат бурята на чувствата. Но и това предположение има своя контрапункт, защото, колкото и да е култивирана женската личност, мъчно се удържа тъкмо вихърът на страстите, ако те са налице. . .

Това са мои догадки от анализа на интимната поривност, на съдържанието в стиховете на Люба Касърва. Може, разбира се, да насочим размислите си в друга посока; за усилията на жената да разчете същността на този, когото обича и който я вълнува, тъй като за нея той е все още неясен. Тя дири брод към душата му, склонна е да види там святост, възторг, слънчев лъч, ала не е чудно да намери противоположността — разгулен смях и бездънен грях. И тя, жената, е попаднала между тях, в този „омагьосан плен — подобно лъчи сред облачния мрак“ („Загадка“). Когато драмата нарасне, когато искреността вземе победа и когато действително чувството сепне вътрешния мир на лирическата героиня, тогава стихът става образен, метафоричен, релефен и психологически въздействащ. И причината за тоя смут е не толкова интимна, колкото е общожителска, екзистенциално-философска:

Че дните ни са в пътя земен,
де всичко своя край очаква —
и ласките, които вземем,
като сълзи в нощта угасват.

(„Страх“)

Не може да се твърди, че любовната лирика на Люба Касърва всякога е отглас на познати вече интимни постановки. Напротив, даже в някои стихотворения картината, обстановката, целият изразен колорит е оригинален, самобитно построен и подчинен на строго лично преживяване: месецът гледа тръпната жена с око на мъртвец и с усми-

ка щепенена; желанието за ответ остава пусто — „Прелитат черни птици в тишината, шумят злокобно техните криле“ („Друга орис“). Всичко е ясно — вече нещата са променени, отишъл си е мигът на радост и блаженство. Той, обичаният и обичаният някога, е намерил нов ориентир за себе си — „Днес друга орис пътя ти чертае“ . . .

В интимната лирика на поетесата има за отбелязване и характеризиране много мотиви, детайли, настроения и особености. Наред с тая съзерцателна тиxост, която владее настроението на лиричeската героиня, понякога тонът става повишен, идва мигът на по-страстното преживяване; даже се прави опит за осмисляне на интимните действия и за тяхното обяснение и оправдаване с една философска позиция. Лиричeската героиня си позволява да съветва мъжа, когото обича и чака, да превърне кратката радост в една вечност; да се отдаде на удоволствието повече и по-настойчиво да жъне „узряло, пълно жито“; да не скъпи „мигове искри“; да разлива щедро „вино не-допито“:

Целувай ме и все целувай,
при мене всичко забрави,
вземи и давай, и целувай,
мига на вечност направи!

(„Целувай“)

В такива случаи на бурни преживявания тя вижда лиричeската си героиня като истинска жена, опиянена от страсти, готова и способна да се откъсне от този реален свят и да заживее с илюзията — „и аз видения бленувам“ („Вълна“). Но това не е любовна страст заради мигновените силни усещания и заради жаждата на тялото само. Копнежът е по-извисен и поетесата прибъгва до една природна съпоставка, за да ни внуши, че любовта има по-цялостен смисъл и по-висок пример, даден ни от цветя и птици, продължили я чрез обичта и съществуването си:

В копнеж изгарям, радост моя! —
и радостта ми е безпокойна. . .
Аз искам рожба и във нея
сърцето си със теб да слая.

(„Копнеж“)

В представите, в усетите, в разбиранията, в обобщенията на лиричeската героиня любовта е свята сила, всеобемаща мъка, целебна власт, душевна всеотдайност. В нея живее светлината, огънят пуска своя корен в нея, тя дава крила и разкрива чудесата на света:

На скръбен час — най-скръбната минута,
на радостта — най-радостния зов,
на зной и унес — тръпната забрава
ми носи твоята хубава любов.

(„Да бъде свята“)

Свенливостта е замряла пред порива на вилнеещите страсти. Идва мигът на противоречията, на раздиращите контрадогоди, на едно върховно напрежение, в което изгаря всичко неистинско и придобива значение само трайното. И все пак не е мината границата на емоционалната прилична изповед; всичко е прибрано и събрано върху плоскостта на разумната и, бих я нарекъл, скромна женска откровеност. И не само позволена е тая признателност. Тя е и нежна, интригуваща, наситена с красотата на лиричното излъчване от всяко нещо, каквото и да е то, негово, дадено ѝ от любимия човек.

В поезията на Люба Касърва има разностранност от подходи, средства, изображения и картини. Срещат се и хиперболи, и космически метафори. Личността на жената е слята с цялата природа. Но дори предвещаваният всеобщ катаклизъм („Моята звезда ще падне“), който ще олицетвори една лична женска участ, оставя у нас чувствата несъбудени, не предизвиква жал, страх, съчувствие, вътрешно емоционално ангажиране.

Защо? Какво пречи? Къде прекъсват връзките ни с тая поезия? Отговорът може да се търси само на едно място — в недостатъчната споеност между казаното и преживяното, между чувствата и думите, между внушителните изразни средства и тяхното психологическо съдържание. Тука е разковничето и на обяснението, и на истинската стойност на лириката. Не е присилено, ако се направи обобщението, че в любовната лирика Люба Касърова рядко столя емоции, настроения, изповеди, реакции, взаимоотношения мъж—жена. Преобладава констатираното в повечето случаи, съобщено ни е то, макар понякога и с пишна образност. Но това не променя, общо взето, ниския градус на лирическото изображение. . .

По-друга е атмосферата в цикъла „Майчина жалба“ — втория по ред в дебютната книга на поетесата. Различното вече идва от позицията на отражението и от подбудата на преживяванията. Лирическата героиня на Люба Касърова тука не се вижда като майка толкова, колкото като дъщеря, която изказва обичта си към създателката на живота; към оная, която я е родила, дала е за децата си здраве, спокойствие, дни и нощи на безсъние и на грижа. Поетесата въздига образа на майката, боготвори я, надарява я с най-нежни чувства и признания:

Есенник листите размята —
стаила песен ти мълчиш,
но ласките ти, майко свята,
ни греят с твоите лъчи
от слънцето на вечността —
на любовта и на смъртта.

(„Майчини дарове“)

Тука и поетиката е по-непосредствена, стихът е лиричен, естествен, изповедно-съкровен. Премахнати са всякаква пищност и помпозност на фразата, образите са намерени в унисон с вътрешното майчинско обаяние. Трепетите извират от терзанията на дъщерята — доколко е усвоила уроците на родителката и дали с целия си живот отговаря на получените завети? Ще настъпи оня миг, в който героинята ще гледа на майчината смърт като на краен предел; от него няма връщане, той е вечен, всичко е завършено, ала завещанието е останало, не изчезва онаследената кръв. И тя говори с езика на бъдещите поколения, защото само те могат да почувствуват, вече възприели обич, нежност и суровост от родителите си, какво значение има в пътя им тая златна верига на предаността и на чудото „майчинство“.

Цикълът „При люлката“ ни кара да установим колко безкрайна и основоположна е майчината преданост. И тя е сигурно тоя наследствен код, без който нито ще има продължение на рода, нито ще разцъфне великата духовна сила, бликнала от майчините сълзи, озарена от нейната усмивка. Майчинското чувство е искрено и съсредоточено. То не може да се имитира. Героинята на Люба Касърова го превръща в съзерцание, в боговоене пред рожбата, в размисъл, радост и страдание за бъдещето на детето. И каквото и да е неговият път, каквато и участ да го залюлее, образът на майката ще осветлява този друм и напред, към щастието, и назад — към тежбите. Той ще бъде маякът за една човешка съдба; това е огънят, на който се топли всяко „възнещо сърце“. В този цикъл цялата органика на стиховете носи нещо вътрешно и вълнуващо, нещо изречено като молитва и като силна емоционалност. Взаимоотношението майка—рожда и рожба—майка е постигнато с интимна откровеност и с много нежност на преживяванията и на въдненията.

В първата книга на Люба Касърова всичко е фокусирано през погледа и преценката на жената — и когато е мома, и когато е невяста, и когато е улегнала съпруга, и когато идва моментът на свръхизпитанието — майчинството. На преден план е поставена тя, любовта. Без нея няма живот, няма радост, няма изпитание и амбиция. Поетесата отразява разностранно превъплъщение на героинята си. Нещо фолклорно извира от редица нейни творения, замислени, осъществени, а и въздействащи до голяма степен в духа на народната песен.

Тука, и особено в цикъла „Из български народен календар“ („Гласове“, 1937), не може да става дума за механично подражаване на народното творчество или пък за навеи от него. Нещата са емоционално, езиково, метафорично и образно напълно естествени, органични. Очевидно е, че Люба Касърова е проникнала в дълбината и в смисъла на фолклора. И го трактува като духовна и нравствена сила в живота на българина. Следвайки неговия сезонен и ценностен календар, поетесата навлиза в дълбочините на преживявания, радости, надежди, вярвания и сили, които сякаш извира от слънцето. Думата му е категорична. В него няма измама — „на правда велика е глас“ („Връбница“).

Няма съмнение, че Люба Касърова издълбоко, бих казал — издъно, хваща и тълкува някои митологически народности представи, положения и битувания, които са дълбоко славянски, затова и трогват душата, и ангажират тръпните сетива на лиричката. В стихотворението си „Бродница“ тя е постигнала и динамиката, и тайнствеността, и образната структура, и въздействието на легендарните български внушения, свързани с жената-бродница, с неудачничката, с нейните странни действия и пакости:

Сред брода залягам, момците причаквам,
с краката си боси запирам водата,
на своето коляно им месеца свалям,
със звездите покривам снагата си бяла.

От люлките чужди децата открадвам,
люлея ги с песни и нежно ги галя,
притискам ги жадно до своята пазва,
що майчина обич и радост не сгряват.

А моето либе със друга се люби,
и в моята къща днес друга къшува.
Мен тровят ме всеки ден клетвите люти —
за рожба все плача, по рожба тъгувам?

Това е трогателно проникване в митологическата съвест и в прастарата вяра на българина, в неговата позиция спрямо бездомната, безсемейната бродница, която върши чудеса и своеволия. . .

Може би най-дълбоко, развълнувано, философски осмислено и с една романтична окраска поетесата Люба Касърова е представила своята гледна точка за любовта, за единството мъж и жена, за допълващите им се пътища и за взаимната окриленост в стихотворението блян „Орис“, което по размери прилича на поема-мечта. Неслучайно авторката е взела за епиграф една стаена откровеност — мъка на Теодор Траянов — „Не беше то ни вчера, ни днес, ни в близки нощи“. Още чрез мотото авторката ни мобилизира за една тайнствено-романтична обстановка, в която ще бъде направено признанието на героинята. И ще бъде възвеличен образът на любимия мъж, героизиран в голяма степен и представен в извънредни обстоятелства: говори се за преходността на младия живот, който е като сън. Любещият мъж се изповядва пред жената и разкрива своите възжелания, които са доста хиперболизирани: „из своя път да чупя гиганти планини, бразди да пусна нови сред камъни и трескот, да бъда смел вестител на бъдни, светли дни“. Преди това той иска от нея да му бъде опора, пътеводна звезда; да го подкрепя в пътя му на борец, защото е готов да пролива кръв „за свободата светла“.

Разбира се, тука става дума не за идейна платформа, не за определена гражданска позиция, не за някакво изстрадано верую на мъжа — работата е друга. Лиричката предпочита екзотиката на обстоятелства и на условия, за да се реализира високата мечта:

Прости, любима моя, съдбата непреклонно
далечни личби дава — зове ме в своя път. . .

На тебе пък оставям невинна, скъпа рожба —
заветната ти орис: любов зарад любов!

И цикълът „Земя“ издава същата гледна точка на лирическата героиня към живота на отрудените селяни („Коситба“, „Слънце“, „Летен ден“, „Сеч“ и други). Ние не можем да искаме и повече от поетеса с едно друго психологическо устройство, която се приближава до народа, до неговия труд, до земята-кърмилница и до природата-съдба, без да е житейски, съдбовно в дълбините на тия същности. Усещаме повече или по-слабо навеи от народнически възгледи, макар и вече анахронични; чувстваваме робуването на тезата, а не отклика към нещо съкровено — даже и в пейзажните импресии, които присъствуват често в предпочитанията на Люба Касърова. Някъде се промъкват и социални намеци („Вей ти, вихре“), но и те са повече мимоходна декларация, отколкото ясна и трайна позиция. Така е и в опоетизациите на гората, и в аналозиите чрез нейния живот за човешките преживявания.

Люба Касърова, някъде подчертано и другаде по-дискретно („Гласове“, 1937), съпоставя и даже противопоставя селото на града. Когато рисува картини от природата и най-вече от селската, поетесата намира партиархалните, трудовите, плодосносните белези на селото и ги изтъква с радост и с някакво дълбоко уважение. За града краските ѝ не са положителни, тя често подозира това стълпотворение, където „складиран е човешкият материал“. Там има всичко и всякакви, ала доверието е несигурно.

О, светнал във брилянти град,
във тебе може ли да се повярва
в любим, или във брат?

Тука се гърчат „в дрипи, в мъка и във глад на хиляди телата жадни за любов — за правдата разбита в каменния ти паваж“. Лирическата героиня живее с мисълта и с тревогата си „за вас, о, морни братя — онеправдани, неразбрани“. Но тя вярва в утрото, което ще възроди човека („Вечер в града“). Това е най-откритото социално, бих го нарекъл, макар и стихийно, борческо стихотворение на Люба Касърова. В творбата си „Към неродените“ тя приканва потомците да не забравят предшествениците си, да приемат, „че са изгаряли във огъня на кладата за тъй желаната, прекрасна свобода!“ Нека е тяхно бъдещето, нека измият „тайната вина на времето“, като го преобразят. А с него и цялото битие, и самите себе си. Важно е да не забравят никого и да развяват победните си знамена като правда, признание и нова перспектива. . .

Може да се обобщи, че първата стихосбирка на Люба Касърова — нейният дебют „Люлякови люлки“, по същество само набелязва опити за лирическо творчество, без да ги затвърди категорично. Следователно за повече увереност в дарованието на авторката ще разчитаме на следващите ѝ книги. Втората се нарича „В съня на новороденото“ (1932), посветена на Кирил. Авторката има някои, макар и малко студено-контрастивни, много точни истини-метафори за детето: „Съза от вечната тревога, роден съперник на смъртта“ („Дете“). Това е находка в, общо взето, измъчените постановки за рожбата като „звено и гледащо око — откъснат лъч от вечността“. Самото произведение „В съня на новороденото“ е нещо като поема, доста свободно композирана, с поставени курсивирани акценти върху някои мисли-сентенции, които дават опората на мисловно-лирическото изложение.

Най-същностният недостатък в лириката на Люба Касърова, посветена на детето, се очертава като бездушна дидактика и като привнасяне от авторката на свръх „мъдри“, сериозни, тежки постулати в един крехък и нежен свят. Това несъответствие, тая нарушена хармония са и главната причина за студенината и невъздействието на разглежданите стихове, макар че тъкмо обратна е била целта на поетесата: да ги направи изключително трогателни и насъщни.

Редки са отключванията на по-истински, по-съкровени картини, които да ни водят непринудено към детското възприемане, което постепенно ще се подготвя, за да влезе и в „Нашия свят“:

През малкия прозорец
очудено се вгледаш
във птиците в небето
и струпания град.

В такива случаи се отризва една истинска вътрешна емоционална и чувствена енергия, която прераства в призив, в пожелание и в светло предричане за утрешния ден на децата, които ще наследят нашия труден път и нашия завет:

Летете вие бели и пъстри листенца,
в голямата нива сипете злато!
О, рожби невръстни, засейте полето
със, устрем победен — с любов и възторг!

В стихосбирката „Птицата феникс“ (1933) вече има по-истинска поезия, изстрадана и като изповед изплакана. Може би тази книга ни дава по-големите основания да не пренебрегваме поезията на Люба Касърова, макар че до творчеството ѝ намираме труден път като естетическа и художествена обосновка. В стихотворението „Автобиография“ се долавя нещо съдбовно, приближено, а някъде просто сято с народната съдба:

Родена съм на юг — при Бялото море.
Там — първия ми ден
и първия майчин блен
залезащото слънце зад Олимп огре.
А блясъкът на морските простори
и днес гори в сърцето ми —
там — дето бие
славянската стихия
на Волга и Вълтава,
на Вардар и Марица.

Изповедната интонация ни подкупва и ни прави заинтригувани както чрез истините, които ни разкрива лирическата героиня, така и чрез тръпността на съпричастие.

Преживяванията ѝ нямат за цел да изтъкнат някакво лично предимство — те са част от приобщаването към „непознатите сестри“, към „земите, видени на съне“. Това е вглеждане в участта на България, която ни закъртва с теглитата и борбите си още в нашето детство. И то после съкровено пази, а и разраства единството ни с хора и история.

В цикъла „Птицата феникс“ стихът е ясен, улегнал, натезал от мисъл и е в състояние да носи, а и да разкрива почти адекватно чрез образността си динамиката и диалектиката на живота:

Отдавна люлящите отцъфтяха —
тъй както отцъфтява всяка пролет.
И птиците от схлупената стряха —
както мечти отлитат във обратен полет. . .
И дните ни — мъгливи дни — се ният
и във забравата им нова —
като река през есени — приижда
скръбта спокойна, хладна и сурова.

(„И люлящите отцъфтяха“)

Ето я увлекателната пластичност на мисли, образи, сравнения, картини, каквато няма или съвсем слабо е постигната в първите две стихосбирки на Люба Касърова. Сега изказът е художествен, стихът е плавен, мисълта е повествователно умднена. Лирическата героиня е вече проникновено асоциативна и тръпна. Всяко нещо може да я вгълби, да я направи аналитична спрямо себе си, да потърси в душата си „зряло семе“;

да очаква в дните си „ново лято“ („Пеперуда“). Тя осъзнава дълбоко самотата си, очаква някой да я наруши, да прекрачи прага на мечтите ѝ, защото самата героиня трудно може да се осмели, да се изправи „срещу бурята на прага и величната бяла“. Жената в поезията на Люба Касърова чувствава устрема на душата си, знае силата на тялото си, не може да се примири с онова забвение, което смазва самочувствието и разрушава личността. Достатъчен е малък стимул и тогава ще се види, „че във пазвите закрити живо семе съм засяла. . .“

Тръпне то в снагата бяла, както тръпнат нашите ниви.
Живо семе — радост жива — да разпъне във земята!

(„Живо семе“)

Стихосбирката „Птицата феникс“ съдържа не само една голяма, жизнена, възраждана, упорита и смела метафора, но и доказва действителните творчески възможности на поетесата. След символа на „живото семе“, който няколко пъти алгорично присъствува в изповедта на героинята, вече тя въвежда и „птицата в арабската легенда“, за да издигне върху нова степен — висока и категорична — способността си за превъплъщение, за борба и за победа над мрачната си ория. На пръста си ще сложи „от ноктите ѝ пръстен, на челото със огън ще впиша светъл вензел. . .“

Люба Касърова има предпочитание към две крайности в изобразението на иденте, на възвращения, на мотивите, които я подтикват към лирическа реакция: или да ги представи съвсем описателно, сухо съобщително, или пък да ги потопи в една прекалена романтичност, в която неизбежно се преплитат извънредни обстоятелства, силни жестове, раздирателни желания и като че ли несвойствена готовност за още по-необясними действия („Фар“). Героят е поставен някъде чак „до висините стигнал“; той е отминал „някъде в света“ по пътеката, белязана от страдания и „от тежки изпитания“, прокарана от жената. Но тя въпреки безизходността си в този момент няма да остави така нещата и непременно ще възлезе до неговия храм.

Някои откъси от стиховете на Люба Касърова по своята извънмерна романтичност и логическа необоснованост си приличат с онова, което е отличително и за лириката на Яна Язова: доста едри са обещанията, молитвите, декларациите на лирическата героиня. Това е в стила на романтизма: тя жадува за „вечната хармония и красота“, чийто пламък ще сгрее творческото сърце. Тогава е безпределна готовността за жертва от страна на жената — „И нека ме изпепели скръбта ми, и нека ме целуне тук смъртта!“ Тогава всяка песен — „бликнала със трепет и с жажда за живия живот — с възторзи небесата да прелее“. Каква мащабност наистина определя поетесата за творчеството си — и като емоционалност, и като въздействие, и като личен обет („Към певеца“)! Но и амбициите на пресътворената жена са големи — зове я нещо борческо, чува да „ехти тръба“, усеща „нов свят под пурпурни крила“. Тя моли „звездните предели да разгорят оназ звезда, що свети във сърцата смели и носи радост на света“. Тя не се плаши от нищо, готова е на всички трудности. Тръпна е да живее без „орисана лъжа“; заканва се да разруши всякакви кумири, вилита в тая вихрена борба и любовта си като най-могъщия стимул и гарант, че пътят е избран решително, а индивидуалната гибел ще означава търсената вечност („Червеният крик“). Като епиграф към тая лирическа изповед Люба Касърова е взела мисъл от Анатоли Франс: „Добро има само в незнанието и забравата.“

И в цикъла „Струни“ се усеща страстното желание за нещо извън силите на човека: да носи слънце, да възвезти „химна свят на свободата“, у всеки да всели „надеждите за лято със нова жътва златна“. Няма предел желанията за доброто у жената — не смирената, не покорната, не любвеобилната само, а и бунтарката, и раздаващата се безмълвно, и чакащата „деня на желаната наша победа“ („Ще можеш ли. . .“, „Да бих могла“, „Ще вдигна ли чаша?“, „Молба“ и други). Сърцевината на цялата изнурителна, страстна, изпепеляваща психоемоционална енергия се крие само в един резултат, който има и социално, и лично значение за лирическата героиня — „да разбивам преградите дихи и волно да сменя безкрайното време“. Даже и целувката

е въведена като символ и знак в тая борба, която се води през столетията и очаква тържеството си („Целувка“).

Не бихме могли да разглеждаме строго по теми лириката на Люба Касърова — те се редуват, обединяват се, преминават една в друга. Не са чужди за поетесата както интимните вглъбения, така и опитите за философски ракурси на възприемането и на обобщенията. Често нейната героиня влиза в ролята на съдник или пък на терзаеща се личност около някои проклети въпроси на битието — шо е животът, какъв негов край ни чака, имат ли стойност илюзиите — „променчиви и тъй измамни като предутринна позлата“. И можем ли да намерим оная опора, житейска и съкровена, която ще ни направи устойчиви и силни:

В какво да вярвам, да желая,
какви са тайните в света?
Когато в мъка безотрадна
ние гишем, гишем в нищета?

(„Какво са тайните в света“)

В стихосбирката „Гласове“ се чувствуват отгласите на творческата душа към световните проблеми — интимни, граждански, битови, човешки. Това са гласовете, които лирическата героиня получава от живота, и в същото време ония, които тя излъчва към действителността. Тука Люба Касърова доказва най-пълно и амбициите, и възможностите си. Наред с безличните стихотворения, които продължават нейната „регистраща“ склонност, сега виждаме и драматични конфликти, повече лична участ, по-дълбоко съпреживяване на проблемите, както и по-убедителното им художествено-емоционално изтъкване: животът е диалектика и динамика, кръговратът продължава, умират и се раждат нови звезди, ала най-ярката ще изгрее оттам, откъм народа. Само „човешкото море“ крие опияняващата страст към нова жажда и към „още непозната“ радост („Нова жажда“). Другаде чрез устата на героинята си авторката утвърждава правилото, че „само борба ще ме в път изведе!“ И още нещо, което е сърцевината и на живота, и на развитието:

Раздавай
от своите богатства
на новата младост —
живей с мъдростта!

Девизът, опознат и възприет, говори за нещо гъвкаво, истинско в разбиранията и в поведението на героинята — „Ти в своята песен на новото вярвай!“ В тая книга има нещо в духа на времето и доста „модерно“. Тя дава формулата за човека в своя „Пролог“. Върху масата на учените — и философи, и математици, стои уравнението $x + y + z$ е равно на човек. Но какво е човекът? X е равно на стомах. Стомах е глад и хляб. Y е равно на мозък. Z е равно на сърце. И така: „Стомах + мозък + сърце е вечната загадка — предавана от век на век, неразрешена и тайна — в уравнението на човек.“ Какво има в цикъла „Затворен път“? Една метаморфоза у героинята: някога е била и дръзка, и търсеща. Сега се пита: Накъде? Чувствува се като изхвърлена от живота, като „аероплан с изхабен мотор“, като затворник, излежал своята присъда и блуждаещ в обществото.

Има някакъв дълбок телесен и преди всичко душевен стрес у жената, която се чувствува ограбена, унищожена от света, „пълнен със крадци и изнудвачи“:

Ограбена е моята душа
и всичките съкровища във нея —
там не живеят
безгрижни радости.

Тялото ми е изоставен храм
без бог и без светиня.

Тялото ми е рамка без картина
и радио без лампи.

(„Ограбена“)

Това е пълно отчаяние, безизходица крайна, смелост чрез безнадеждността да се погледне до дъното на разрухата. Героинята се чувствава с умряло сърце, което някога е било „тъй жадно за подвиг и живот“. Тя осъзнава, че „Да любиш и да искаш е порок и грях — наказва се със смърт.“ Продължава да се задълбава тая страшна драма в този свят, който не иска любов. Изходът е само един — „смърт“ („Заупойка“). Нищо вече не може да помогне — „И слънцето е безучастно там, където смехът и радостта загубват своя път“ („Умора“). В тия стихове на Люба Касърова има психологизъм — тъжен, черен, гробовен, аналитичен до кръв и безутешен до краен предел. Но без хленч, с трезво разбиране по какъв начин идва пълната разруха на личността — като се загуби „Възторженото вдъхновение, смехът и радостта. И ето те на прага на смъртта.“ И авторката пее своята „Зимна песен“ — с много емоционалност и тъжна музика на чувствата и на страданието.

Поетесата знае, че „чудото е само миг“, и затова така утешено, примирено сякаш посреща превратностите на битието. И е готова да понесе всичко. Все пак човекът е вярващ и очакващ. Тя го призовава да простре ръце „към светлите зари“ — така мъката му по-бързо ще изчезне, ще изгори. Тя се надява на пролетните дни, макар че те са веднъж в живота — „когато цъфти младостта“. Не само личната съдба интересува лирическата героиня — тя е вгледана в хода на историята и се пита:

Животе мой,
ти ще дочакаш ли
разгром на страшния застой?
Ще видиш ли
във тези шест работни дни
строителното дело
на новата световна вера?

(„Седмици“)

Не е ясен идеалът, не е изказана позицията, но се чувствава копнеж към нещо ново, светло, празнично, в което любовта ще цари заедно с труда и светът ще крачи по нови пътища. Тогава и човекът ще може да се засмее „със радостна усмивка на света“. Вече и любовта не е само лично, само индивидуално богатство — тя ще се слее в хора на общата радост.

Стихотворенията от цикъла „Марица и Вълтава“ са писани в Прага през 1936 г. и са посветени: „На моя баща проф. Ф. В. Сплитек“. В тях има нещо искрено и тъжно, нещо наистина съдбовно, раздвоена е душата на лирическата героиня; в нея „се вбива острието на двете съдби“ — на чешката и българската, защото едната идва от кръвта, другата — от рождението: „Родена съм далеко аз от тебе, във друга братска хубава земя.“ Стихотворението „Прага“ говори за нежността на чувствата и за вживяването на поетесата както в красотата на Прага — „перла на Европа“, така и в собствената си участ. Настроението е лирично, акварелно; състоянието на духа е вдъхновено:

В тази златна привечер, когато отзввяват
камбани над града и работния ден,
започва сребърната песен на Вълтава...
Сърце, не чуваш ли? Днес пее тя на мен.
Виж! В огледалната и площ Храдчани
заби смарагдените кули. В син опал
и в наниз с със злато обковани —
царицата на Прага царствено запя.

В тоя цикъл Люба Касърова дава израз на чувствата си по-непосредствено, душевно, вътрешно, искрено и ярко. Това се отнася и до възхищението на нейната лирическа

героиня от чешката история и земя, и до дъщеринските чувства към бащата — „верен брат, учител, вожд“ на другия братски народ, българския.

Люба Касърова често задава въпроса на себе си: „Къде си и коя си?“ Но това е в моменти върхови, страшни, решителни от живота ѝ. Въпреки тревожността им тя винаги намира верен отговор — славянска дъщеря, у която чрез кръвта ѝ се блъскат водите на реките „Марица, Волга и Вълтава“. Лирическата героиня събира у себе си две страсти и две вдъхновения: да възпее всеки брат и сестра, да каже колко е „хубав и широк светът“. И в същото време да напомни за братоубийствена война в Испания, за умиращите в Абисиния: „Настръхнала е цялата Европа от ужас и тревога. . .“ Светът е прекрасен, широк — „и как е зъл и жесток и тесен!“

Вижда се, че жената в поезията на Люба Касърова е активно, дълбоко хуманистично настроена, враг на всякакво насилие, певец на любовта, на радостта и на светлия живот. Но тя не прикрива очите си, а вижда язвите на обществото и страданията на хората. Затова в лириката на поетесата постоянно вървят заедно светлината и тъмнината, ведростта и страхът, силата и слабостта, омразата и обичта. Такава е диалектичката същност на това творчество, което постепено набира висота и като съдържание, защото се разширява социално, граждански, интернационално; и защото постига изобразително-художествена мощ.

Люба Касърова търси драмата на твореца, неговото изпепеляване и възкресение. Тя вижда ролята му на месия за душата на хората — даже и когато не го разбира или когато го отрича, кланяйки се на новото, което все още го няма или е далечен признак само. Изкуството, светът на музиката (цикълът „Музикални поеми“) са магия, която прониква дълбоко у човека, стига той да има сетива за нея и да носи у себе си голямо сърце. В нея се срещат „всички радости и всичките страдания“. Поетесата не толкова „преповтаря“ фабулата на действието и не следи така ревностно нишката на развитието, а посредством поетическата инвенция ни внушава същността и обаянието на музикалното претворяване, което представлява цял един увлекателен, покоряващ и тръпно интригуващ емоциите и мисълта ни творчески свят:

Кой там простенва блед и морен
след току, що изсвирения Шопенов етюд?
Като в хипноза заплелен —
като безумец — някоя луд
тъй дълго, дълго плаче? . . .

(„Шопен, прелюд № 15“)

Трябва да се каже, че Люба Касърова успява с поетически средства да илюстрира музикалното настроение и да нарисова ония картини, които идват от познаването на съдържанието на музикалната творба или пък се събуждат в душата ѝ от въздействието на мелодията по един богато асоциативен, интелектуален, чувствен и психологически начин („В изгнание — Шопен, сибирски етюд“). Това е лирическа възхвала на борците за свобода, на човешката личност, на всички страдалци в името на доброто; това е състрадание и апотеоз на „родни, близки братя“, чийто живот, както и този на героинята, се разбива в скалата — скръб и мъки.

За лирическата героиня на поетесата музиката е и сила, и упование, и лек за раните, и път към безсмъртието, и сливане с вечността. Затова така магнетично ѝ въздействуват музикалните произведения, особено тези от гениалните автори, които внушават философско осмисляне и възприемане на всички големи екзистенциални същности: живот, смърт, безсмъртие, превъплъщение, творчество, наследство и завёт.

В интерпретациите на Люба Касърова присъствува и биографията — радостна или тъжна, светло щастлива или съдбовно мрачна, на големите творци на музиката. При това, където е възможно, авторката смесва чуждата история с българската, преплита мотивите, успоредява народната участ на чехи и българи; наред с Вълтава, Вишеград се споменават и Рила, Балканът, „прославата Паисиева за българина брат. . .“ („Моята родина от Сметана“). Тълкуването на музикалните произведения не върви

само по техния сюжет, нито се ограничава единствено да ни каже в какво и къде се крие величието на гения. Поетесата неизбежно и убедително се вглежда в себе си, в своя път, в своето творчество и намира интимни поводи за изповед и за съкровено завещание. Такова е стихотворението „Тройка от Чайковски“, посветено на Людмила:

Ще видиш майката си синеока
със поглед във безкрая вперен,
със трепетни сълзи — унесена,
над своя стих любим надвесена. . .

Или ще спомниш при рояла

да свирия най, най-любимите ти автори.

И ти — най-благородната ми публика,

да ми разказваш сънища невидени
за тайни вечери и позлатени утрини.

В книгата „Какво ми нашепна музиката“, поеми, София, 1941, поетесата доразвива идеите си от музикалния цикъл. В творбата „Полиелей на Българката“ е цитиран откъс от автобиографията на Григор Пърличев: майката заклева сина си да не се плаши от нищо. Иначе „харам да ти е млякото ми“. Чрез „Майчин завет“ Люба Касърва прави апология на българската жена и преди всичко на майката:

Вървите вий, майки, през тежкото време,
отрудени с грижи във вашия път:
чадата пазите в огнищата земни,
честта и земята от робския кръст.

През нощите дълги вий блите в тъмата,
и ярвате твърдо във вашто делѝ,
и знайте, че няма по-скѝпа отплата
от преданост верна за родно добро.

И вашата орис на майчинска вярност
главня бе в тъмата, в скръбта бе огън,
изгарящ в надежди тез повои черни
на робски години с кошмарния сън.

(„Май, 1941“)

Тя нарича жената, особено майката — „вечната и святата“.

Естествено е да има своеобразен дидактизъм в такава лирика и немалко суперлативност. Ала в същността си, като основен патос, като насока и като вдъхновение, това преклонение пред жената, този словесен дар в нейна чест и заслуга е и справедлив, и необходим. Почтително и внуци, и правнуци трябва да коленичат пред гроба на българската героиня и да поставят там с любов „надпис златен“. Лирическата героиня напуска стеснения кръг на чисто женските вълнения и мисли, като прави един много широк паралел и търси високите измерения на прогреса, на свободата, на героизма и на творчеството. Верно е, че някъде всички тия постановки са въобще в пространството и времето, имат малко извънисторически контекст. Ала те хармонират с духа на българския народ и дават основание да се вярва, че поетесата следва национална поетическа традиция. . .

Колкото и да сме прецизни към стила, към образната система, към темите и към цялостната художествено-естетическа атмосфера в лириката на Люба Касърва, не можем да отречем някои очевидни нейни завоевания и приноси. Вярно е, че поезията ѝ не всякога блести с вкуса, красотата и хармонията си; не може да се намери на всяка крачка съвършенството на изказа и онова магическо въздействие на словото, което е характерно тъкмо за голямото изкуство. И все пак тази поетеса даде своя влог в разработката на редица проблеми от социален и главно от интимен порядък, за които вече стана дума. Освен това, както споменах мимоходом, авторката постигна може

би чрез постоянството си преди всичко, но не само чрез него, защото притежава и очевидна изобразителна дарба, едно вгълбяване в народната историческа и духовна същност, които са неделими. В този смисъл тя прави често предмет на вдъхновението си нашата песен, която е съкровищницата на всичко ценно и преимуществено на езика, на словото, на страдалческото и на героичното българско битие. Люба Касърва проявява необичаен и не протоколно представителен интерес към фолклора и към участва народна, а ги пресътворява искрено, дълбоко, вътрешно, ангажирано и убедително:

Чувам те в шума на пъпките напролет,
в пукота горещ на зрялото жито,
виждам как летиш над угарите плодни,
как звъниш, като разхвърляно злато.

Брулиш ме без жал със есенните вихри,
късаш лист по лист от нашето дърво.
Но надеждата ми никога не стихва —
вярвам непрестанно в твойто тържество.

(„Подна песен“)

Тука, както и в цялото възторжено стихотворение, личат следите на вгълбената образност, на релефния строй, на преклонението пред народния творец: преливат се радост и страдания, вяра и мъка, пожелание и сигурност. Даже и когато премине опиянението за свободата и за обединената земя в по-ораторна фаза и се приближи да граници на ненужното „патриотарство“, дори и тогава мярката е спазена и в основата на възторга застават нашите прадеди, деди, бащи — борци, будители, орачи, мирни труженици, които защитават съвест и родина, чест и живот. Благодарение на тях страната възкръсва и върви към щастливия си, макар и труден бъден път („Наистина възкръсна“). Този от бурите прекършен стрък намира сили да се запази, да се възроди, да заживее и след кошмара, и след унищожението си като че ли. Това е поезия, която може само да се преживее. Тя не може да се имитира, да се подражава. Отделен е въпросът за степента на художествено-емоционалната ѝ сила. За това стана вече дума. Сега мисълта ми е за органичната, за непресторената, за трепетната подбуда, която я предизвиква.

Люба Касърва прави една необходима „поддръжка“ на традицията в отличаването и в поетическото възвеличаване, което заслужават и приемат наши велики творци основоположници. В романтично приповдигнат, в един почти апотеозен маниер тя въздигна до ролята и значението на славянски Прометей делото на братята от Солун Кирил и Методий. Те дадоха на своя безсмъртен народ пламъка и буквата — „на словото мистерия и знак“ („Българският Прометей“). Тя ги нарече „две огнища сред нощта на славянските народи в безсловесната тъма“:

Два орела среброкрили
над потъпквани страни,
дух и слово, гнездо свили
от безсмъртни светлини.

(„Свети Кирил и Методий — псалом“)

Линията и хронологията на възхвалата продължават. Написана е легенда за Свети Климент Охридски. Поетесата не търси толкова житейска достоверност и онагледяване на историческата буквалност, а се велушва в гласа на вдъхновението си, което ражда и легендата, и възхищението:

Така от светлината светлина се ражда,
свещен напиток блика в извора пречист.
От твърдият гранит се мощен дом изгражда
и подвигът расте в легенда от лъчи.

Тази страна от цялостното творчество на Люба Касърва заслужава особено внимание и подчертаване. Колкото повече укрепва нейното перо, а и колкото по-силно расте социално-историческият интерес на творческото ѝ проникновение, толкова по-съсредоточено и последователно авторката отдава дарованието си на значими теми, внушения и размисли. В поезията на Люба Касърва се обединяват мотивите както на новото време, така и на възрожденската епоха. И тъмно нея тя реализира по-въдъхновено и по-широко в някои от произведенията си. В този дух е показателна последната книга на лиричката „Какво ми нашепна музиката“.

Има и нещо книжно, родено чрез културата и чрез напластените у лиричката героиня впечатления, преживявания и страсти. Ала каквато и да е „литературната“ дреха на творбите, много често Люба Касърва като че ли забравя началото на лирическият си подтик и се отдава на самия живот, на неговите повели, на това, което извира от дълбоките му пластове. Тогавата зазвучава силата на въздействието, защото и читатели, и авторка запяват в общия човешки хор, който възславя здравето, любовта, труда, продължението на рода. Всички тръгват към „щедрия пазар на пьстрите мечти...“ Може би там е истината, без която битието би било невъзможно да се изтърпи. Музиката осиява трудностите на всекидневието и ние забравяме неговото непосилно бреме, като вършим всекичасните си задължения по-леко и по-смислено. Без чашата на „всечовечен блян“ липсва и щастието. Може би то е заблуда, но потребна. Без нея ще бъде опустошено всичко („Ода на радостта“). Не бива човекът да се разделя с детето у себе си, ако иска да оцелее и да се пребори по-неуязвимо с тежестите на живота. Понякога, както е в поемата „Шуман — трагедията на лудостта“, поетесата вече върху биографична основа постига един дълбок психологизъм и разкрива специфични моменти от живота на гения и от неговата трагична борба с genialността му, която не може да навлезе в хармонични отношения с живота и хората.

Дотук неведнъж подчертавах някои от особеностите в стиха на Люба Касърва. Изпълва на преден план повече илюстративната, съобщителната, разказната му роля. И по-малки са неговите вътрешнообемни способности да синтезира образно и релефно проблемите, които възбудят авторката. И затова както в графичния си вид, също така и чрез количеството на изразните средства почеркът на поетесата е разлят, претоварен е от думи, аналогии, сравнения, изповеди, взаимоотношения и съпоставки. Неговото начало е, както се казва, екстензивно, търсещо видимия, а не съкровения мащаб на лирическото въздействие. Това го установявам само като преобладаваща, но не и като единствена характеристика за поезията на Люба Касърва. Има в нея и немалко същинска художествена емоционалност, която противостои на външната парадност и ни води към съкровената интимност на една гражданка и жена. Дори само динамичната и многопластова тематично-съдържателна картина в лириката ѝ свидетелства за големи творчески, социални, хуманистични, чисто женски желания и амбиции, които тя прокарва чрез образа на героинята си.

Като не я издигаеме незаслужено и прекомерно, като подхождаме аналитично и справедливо към нейната поезия, като разкриваме пред новите поколения читатели действителната историко-литературна и актуална естетическа стойност на стиховете ѝ, всъщност ние не правим нищо повече от нужното, за да очертаем обективните размери на едно творческо дело, свързано с дарбата и с името на Люба Касърва. И по такъв начин косвено конфронтираме някои предубеждения относно реалната поетическа дарба на лиричката. Сгъстената формула на пренебрежението се вижда в думите на своенравния, в повечето случаи черноглед и пристрастен максималист Кирил Христов. Той нарича Люба Касърва „бездарна стихоплетка“ — една мъчно доказуема в абсолютността си квалификация. В своята люта епиграма той стига и до по-драстични обобщения:

На Люба Касърва

Току-речи ти, разлика че няма
между Олимп и славния Балкан;

но между Сафо и Хасърова — голяма!
Килим коринтски и хасър съдран.

А преди това я е нарекъл вече „Нешастната Касърова“ . . .

Но противоположните гледища продължават. Друг един писател, стихиен в претвърденията си, краен в своите оценки, пристрастен до последна степен и всеотдаен към онова, което е току-що намразил или обикнал — Антон Страшимитров, дава следното мнение за поезията на Люба Касърова: „ . . . тъй дълбока и тъй гореща, че разбива и най-ръждясалите ключове от портала на човешката душа“. Нарича я „велик художник“, „далеч напред по култура от Багряна“, „ненадминат до днес етап в нашата литература“. Цитирам нарочно тези две абсолютно противоположни становища, за да се види колко пристрастни са възгледите на съвременниците спрямо писателите от тяхното време; и как не бива да се взема за чиста монета подобна субективистична позиция. При това Антон Страшимитров квалифицира творчеството на Люба Касърова от първата ѝ книга само — „Люлякови люлки“ (1930). Този дебют идва достатъчно късно, когато авторката е надхвърлила вече четиридесетгодишнината си. Мара Белчева също така твърде късно дебютира — когато е на 50 години. Но в художествено и в стилистическо отношение има немалка разлика в полза на стихосбирката „На прага стъпки“ (1918) в сравнение с първата книга на Люба Касърова.

И ако се спирам на тия творческо-биографични подробности, а и на дадените оценки за Люба Касърова, целта ми не е да съобщавам пикантни детайли, нито пък да търся истината някъде по средата. Желанието ми е да подчертая колко е трудно да се уличи, да се усети, да се каже най-вярното и най-справедливото гледище за даден писател от неговите съвременници, още приживе на твореца. Само изтеклото време носи в себе си обективните критерии, чрез които присъжда и отнема справедливост. Моята истина за лириката на Люба Касърова се оформи не толкова чрез помощта на времето, защото с нея то не се е занимавало толкова много. Аз я потърсих според моите възгледи за поезия сега в отделните ѝ книги, които поне по своя брой могат да ни дадат сравнително верен ориентир за едно развитие. А в него има и не съвсем убедително начало, но и някои силни моменти, които не позволяват на съвестта ни да наричаме авторката нито гениална, нито бездарна. Тя е органична част от разволя на цялата българска поезия и най-вече от нейната „женска“ представителност: един лист от разкошното българско поетическо дърво. . .